

Julen förbereds.

Välkommen till
Nyhetsbrev nr 30-2017
från Kalle Eriksson och Bjäreförlaget

Tema: Julförberedelser genom vår historia

I julförberedelsernas tecken

går detta Nyhetsbrev. Det finns rika källor att ösa ur.

Först och främst kan vi notera, att julen och dess föregångare är en gammal historia. Midvintern, dvs när solen "vänder tillbaka" har i många kulturer varit djupt nerbäddad i människors medvetande och trosföreställningar.

En gammal högtid.

Vill vi hitta de äldsta rötterna till en högtid kring vintersolståndet får vi gå långt tillbaka i vår historia. Det var en viktig högtid. Att få solen att vända tillbaka var så viktigt, att det krävdes offer. T.o.m. människo-offer. Fynd från gravar bär vittne om detta.

Offer, som skulle hålla Oden och hans kollegor i Valhall på gott humör.

Den tidens trälar hade anledningar känna oro inför den stundande högtiden – midvinterblotet.

Äta, dricka och slåss

var det bästa i livet, tyckte de gamla vikingarna. Allt enligt en av våra schablonbilder av dessa våra förfäder. Enligt denna föreställning var livet i Valhall, dit tappra krigare som stupat i strid kom, en drömtillvaro. I Valhall fick man slåss varje dag. På kvällarna kunde man frossa i mat. Grisen Särimer, som man slaktat inför högtiden, återuppstod ständigt och kunde därmed fortsätta att sprida glädje och njutning för krigarna, Även mjödet kom från en outsinlig källa: Geten Heidrun, ur vars spenar det kom mjöd utan slut....

När sedan kristendomen kom

till Norden och hade med sig ett helt nytt budskap – ”Älska din nästa....” var det naturligt att förlägga högtiden till minne av Jesu födelse till samma tid som midvinterfesten tidigare. Det passade ju också bra med bibelns berättelse. Det här kom precis nio månader efter Marie Bebådelsedag....

Det finns en rik litteratur

om julfirandet förr i Bjäre. Allra mest om det julfirande, som ligger endast några generationer tillbaka i tiden. Jag har hämtat mycket av mitt material från tre av våra hembygdsforskare. Emil Söderman i Ramsjöstrand, Patrik Haller i Hallavara och Sante Gudmundsson i Förslöv. Alla tre var barn av skiftet mellan 1880-tal och 1900-tal. Deras berättelser och minnen är förstas färgade av detta. Eftersom Bjäre då var ett utpräglat bondesamhälle är det detta samhälles traditioner, som förmedlas av de tre hembygdsforskarna.

Ett återkommande inslag i berättelserna om den tidens jultraditioner är det dignande julbordet. En direkt uppföljare sålunda av den gamla fornnordiska traditionen med bl.a. festandet i Valhall. Inför berättelserna om dessa dignande julbord i Bjäre är det angeläget att ha i åtanke, att det dignande julbordet inte gällde alla. Tvärtom. Vad som präglade den tiden var fattigdomen. Här kan det f.ö. vara på sin plats att påminna om mitt Nyhetsbrev nyligen. Det hade just den tidens fattigdom som tema.

Förberedelserna inför julen

pågick under lång tid. Mycket skulle hinnas med. Slakten och allt det arbete som följde efter slakten. Allt skulle tas till vara. T.o.m. blodet. Allt skulle hinnas med. Nu skulle det saltas och rökas och mycket annat..

Tarmarna skulle sköljas rena för att bli skinn på korvarna, som man tillverkade. Så gällde det att ta hand om grisfötter, lever, sylta – rull sylta och pressylta - hackepölsa och mycket, mycket annat.

Även julbaket

skulle klaras av i god tid före helgen. Den stora bakugnen skulle eldas brännhet. När ärenen – ugnsbotten – var vidglödgad var det dags att sopa rent i ugnen.

Längst in placerades ett tänt ljus för att kunna se brödkakorna längst inne. Så vare det dags att med de långskaftade brödspadarna skjutsa in brödkakorna i det heta ugnen.

Man bakade mycket åt gången. Julbaket skulle räcka till påska. Åtminstone. Det som kunde förvaras längst var kavringen. Den hade efter bakningen fått göra en extra tur in i ugnen för torkning. Det gav brödkakan en extra hård skorpa.

Även julölet

och arbetet med bryggningen hörde till förberedelserna. Varje gård bryggde sitt eget öl. Emil Söderman har berättat, att man bryggde öl med olika styrka. ”Starkefassen” var starkast. Sedan kom ”Millerfassen”. Sista och svagast var Ättevassen”

Ölet förvarades i trätunnor. Ett öllankare grävdes ner i jorden för att kunna tas fram i samband med vårbruket. Då hade ölet hunnit bli ännu starkare. Det ansågs behövas för det tunga vårarbetet.

Lased drickablandning

har Sante Gudmundson berättat om. Det var motsatsen till "Starkefassen", Sålunda en sorts lättöl. Sante har berättat om proceduren: Efter bryggningen slog man inte ut maltet. I stället kokte man nytt vatten och hällde över. Resultatet blev ett "tunndricka". (Den tidens lättöl...) Ofta användes det uppblandat med mjölk. Drickablandning. Ibland kunde det hända att blandningen "skar sig". Då talade man om "lased drickablandning"

Julstädningen

var en annan stor del av julförberedelserna. Den tidens golv, väggar och tak var förstås betydligt mera arbetskrävande än vår tids mosvarigheter.

För att få en bild av städningen lånar jag några rader av Sante Gudmundsson:

"Som barn fick jag hjälpa till med julförberedelserna. Ugnen i dagligstugan skulle borstas och därefter putsas med särskilt putsmedel. I arbetet deltog många. Vi sjöng ofta till arbetet. Borstarna for över spisen i takt med "Älvsborgsvisan" eller "Kors på Idas grav". Allt i huset skulle gnidas och putsas. Golven skurades. Knivar och gafflar skurades. Grytor och pannor skurades. Nytvättade gardiner sattes upp. Sen, när allt var gjort, kunde vi invänta julfriden."

Julbadet

utgjorde ett viktigt inslag i julförberedelserna. Då skall vi ha i minnet att vid den tid vi nu talar om, var bad i badkar inte något som allmogen ägnade sig åt särskilt mycket. För många var julbadet det enda badet under året.

Det var därför extra högtidligt när alla i huset skulle ägna sig åt bad.

Inför förra julen

skrev jag om det strikta regelverk, som gällde i samband med julbadet. Med tanke på att de läsare som tillkommit sedan dess återkommer jag nu. Dock med en starkt bantad version: Det finns ännu ett skäl att återkomma till julbadet. Det oskrivna regelverket illustrerar på ett tydligt sätt den tidens värderingar, bl.a. när det gäller rollfördelningen mellan olika grupper. Män-kvinnor. Vuxna-barn. Herrar-tjänare.

Badvattnet värmdes upp i bykgrytan. Det heta vattnet hölls över i det stora träkaret, dit de badande tog sig i den ordning som de oskrivna reglerna anvisade.

När det gällde tillträde till badet

var ordningsföljden noga reglerad. Alla skulle ju använda samma vatten.

Så här såg ordningsföljden ut:

1. Far i huset.
2. Sönerna.
3. Drängarna.
4. Mor i huset.
5. Döttrarna.
6. Pigorna.

Nu hör jag

hur det gnisslas tänder runt om i världen bland mina läsare. Jag förstår. Jag minns hur jag själv reagerade, när jag läste om detta första gången.

Nu ser jag detta som en illustration till den tidens värderingar och allmänna synsätt och roller. Mellan tandagnisslandet kan vi ju se det som en bild av den tidens historia. En mycket värtalig bild.

Vi förfasas av hur man tyckte och tänkte i slutet av 1800-talet.

Vi har anledning att fundera över:

Hur kommer framtida generationer att reagera inför de "turordningsregler" som gäller bland oss år 2017??!!

Vi har ju under den senaste tiden fått rikligt med exempel på att även vår tid har skavanker.

Nu anar jag

att tandagnisslandet över den tidens badregler kommer att övergå i storm när jag fortsätter att citera ur skrifterna:

*När far kliver upp ur badet står mor där och bjuder på lögesupen.
När mor sedan har torkat far, bjuder hon på "torkesupen"*

För att hitta de yttersta rötterna

till julbadet måste vi gå långt tillbaka i tiden. Ända till romarriket. Det var kejsare Konstantin i Rom som införde sjudagarsveckan. Dagarna fick namn efter planeter och andra himlakroppar. Solen, månen, Mars, Merkurius osv. Planeterna hade i sin tur fått sina namn efter de romerska gudarna.

Saturnus dag – som i engelskan finns kvar som Saturday – blev hos oss i Norden *löghardagher* efter det fornsvenska *lögha*, som betyder bada eller tvätta. Detta tyder på, att under forntiden hade man för vana att tvätta sig på lördagarna. Obs: tvätta sig. Inte bada.

Medeltida badstugor

omnämnes i flera historiska källor. I de medeltida landskapslagarna omnämnes ångbad i badstugor- *bastughu*. Större gårdar hade en egen badstuga i ett särskilt hus, placerat ett stycke från övriga byggnader med tanke på brandrisken.

Vid medeltidens slut hade dessa badstugor utvecklats till något mera än bad. I litteraturen kan vi läsa om badstugor som allmänna nöjesplatser där man drack, spelade tärning eller schack.

Brudbad

kalles det när, inför bröllopet, bruden och hennes väninnor ordnade ett gemensamt bad.

Annars var det under den här tiden

regel, att män och kvinnor badade tillsammans. Detta gav med tiden dåligt rykte om baden. Särskilt ute i Europa. Mot slutet av medeltiden tvingades man stänga de gemensamma baden. I Sverige fortsatte man ytterligare en tid. 1725 infördes förbud även här.

Nu växte det i stället fram medicinska bad och hälsobad. Det var nu våra brunnsorter kom till. De gamla badstugorna på landsbygden fick nya uppgifter. Bl.a. som sädestorkar. Undantaget var dock finnbygderna i Sverige. Där fortsatte bastubadandet.

Sedan bastubadandet försvunnit

blev bad i badkar alltmer ovanligt. I sin berömda dagbok berättar "Årstafrun", Märta Helena Reenstierna, att hon badar hela kruppen två gånger om året.

När det gäller den tidens människor i allmänhet berättar olika källor, att de flesta nöjde sig med att tvätta hela kroppen endast inför julen.

Min boklåda

Boktitel	Ord. Pris	Rea-på-rea-pris
Så blev Båstad tennis	225	60
Bilder av ett sekel i Bjäre	330	70 *
Vår bjärehistoria i bild	350	70
Bjärebör berättar om Bjäre	Slutsåld	
På räls över Hallandsås under 130 år	Slutsåld	
Nära havet trivs jag bäst	330	Ny

- Endast ett par ex, som återtagits från säljställen.

Böckerna finns att köpa i bokhandel i Båstad, Laholm och Ängelholm samt i vissa ytterligare säljställen i Bjäre.

Böcker kan beställas direkt från Bjäreförlaget. Mejl till kalle@bjarenet.com

Ange om du önskar hämta boken eller önskar få den skickad med posten.

Språklådan

hämtar den här gången material från barnens värld.

Det sägs ju att även små grytor har öron. Barn är ofta "idel öra" när de lyssnar till de vuxnas konversation. Då kan det bli som här:

- Förr i tiden var folk inte så bortskämda. De hade inga leksaker under soffkuddar eller mariekex. I stället hade de gråa saker som inte var farligt för naturen. (Lars 7 år.)
- När man gifte sig förr i tiden var det för att staten sa det och prästen tyckte det var bäst. Idag kan man slå sig ihop med den ene sambon efter den andra utan att staten säger mu eller mä (Dennis 8 år.)
- Förr i tiden fick pappan inte lov att föda barn. De tyckte det var omusikaliskt. Idag är det vanligt att mamman och pappan föder barn tillsammans. (Fatima 6 år)
- När man gifter sig spelar organismen en sorgmarsch medan bruden går mot mannen. (Gustav 5 år.)
- Man måste inte gifta sig i kyrkan. Man kan gifta sig på socialkontoret. Eller så kan man flytta ihop utan att tala om det för någon. Det viktigaste är att man vet det själv. (Johannes 6 år.)
- När man gifter sig får man inte skratta. Och så får man inte säga nej. (Elin 4 år.)

Anna med kanna.

Efter diverse problem på grund av strömavbrott är nu detta Nyhetsbrev äntligen klart att (förhoppningsvis) flyga ut över världen. Då har vi redan hunnit fram till Anna-dagen. Grattis, Anna!

Därmed är vi inne på ännu en viktig dag i gamla tiders julförberedelser. På Anna-dagen skall lutfisken läggas i blöt. Men inte nog med det: på Anna-dagen skall arbetet med att brygga öl vara klart. Därmed klart för avsmakning. Uttrycket "Anna med kanna" tror man kommer från detta med öl-provning.

För säkerhets skull hade man ytterligare en dag för öl-provning: Tomas-dagen 21 december.

Därmed återstår det bara

att önska lycka till i ditt fortsatta arbete med att förbereda julhelgen. Som du noterat är det mycket som skall hinnas med.

Slakten bör vara avklarad vid den här tiden. Förmodligen även en del av arbetet med att ta vara på allt. Skinka, lever, sylta, blod, tarmar,...(puh).

Sedan är det baket. Och städningen. Golv, väggar, tak....Puts av spis och bordssilver. När allt detta – och mycket, mycket mer - är klart, är det dags för julbadet – efter alla konstens regler.

För min del

är en del avklarad vid det här laget. Nu tror jag, att jag begränsar återstoden till julbadet.

Återstår sedan att se, om jag efter badet blir serverad en lögesup,.... följd av en torkesup.

*Ber till sist att få tillönska
angenäma fortsatta
julförberedelser*

Vänligen
Kalle

Kalle Eriksson – Bjäreförlaget - Hallavaravägen 102 - 269 91 Båstad
Tel. 0431-365332